

*Kniha vychází s laskavou podporou firmy
Čermák a spol., advokátní a patentová kancelář.*

*Nakladatelství rovněž děkuje za laskavou
podporu panu Janu Šafránkovi s rodinou.*

Lektorovali:

prof. JUDr. Ignác Antonín Hrdina, DrSc., O.Praem

prof. PhDr. Zdeněk Veselý, CSc.

doc. PhDr. et JUDr. Jan Šternberk, Ph.D.

*Vazba: Cyril a Metoděj (klečící postavy) na fresce v podzemní bazilice
sv. Klimenta v Římě.*

Frontispis: Dekret kutnohorský ve vyhotovení pro Jana Husa z 18. září 1414.

*Přední předsádka: Protestní list 452 českých šlechticů proti Husovu upálení
ze září roku 1415.*

Zadní předsádka: Česká konfederace, ústava českého státu z roku 1619.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
právnícké fakulty MU
D-5305/57 165 172

Copyright © Nakladatelství Paseka s. r. o., 2015

Text © Karolina Adamová, Antonín Lojek, Karel Schelle,

Jaromír Tauchen, 2015

Layout © Pavel Štefan, 2015

ISBN 978-80-7432-652-3

ISBN 978-80-7432-000-2 (soubor)

Prolog (Karolina Adamová) Teorie o vzniku státu	11
Hlava první (Karolina Adamová, Antonín Lojek) STÁT DO ROKU 1848	
I. Doba mezi legendami a historií	15
I/1 První zprávy o Slovanech	15
I/2 Sámova říše	17
I/3 Počátky feudální společnosti	21
II. Zrození Koruny české	23
II/1 Velkomoravská říše <i>Počátky christianizace</i> <i>Cyrilometodějská mise</i>	23 27 30
II/2 Ke kořenům české státnosti	32
II/3 Budování moci Přemyslovců	34
II/4 Koruna česká <i>Údělý a správa v zemích Koruny české</i> <i>Přenesení království</i> <i>Možný odraz lenní teorie římských vladařů v umění</i>	40 43 45 47
II/5 Panovník v době předhusitské <i>Symbolika korunovace českých králů</i> <i>Volební kapitulace, inaugurační diplomy a panovnické reversy</i> <i>Jednota trůnu a oltáře</i> <i>Úřad arcibiskupa</i> <i>Sídlo českých panovníků a státní znak</i>	48 57 58 60 61 62
II/6 Diplomacie doby předhusitské	63
II/7 Organizace správy ve středověku <i>Zemská správa</i> <i>Lenní správa</i>	67 67 70

<i>Hradská správa</i>	73
<i>Krajská správa</i>	74
<i>Vznik městské správy</i>	75
<i>Vrchnostenská správa</i>	77
<i>Církevní správa</i>	78
II/8 Sněmovnictví	81
III. Království kalicha a kříže	83
III/1 Kořeny husitského hnutí	83
III/2 Od krále k bezkráloví	84
III/3 Husitské sněmovnictví	89
III/4 Podíl šlechty na husitské revoluci	92
III/5 Města, městské svazy a obce	95
<i>Pražská města a pražský městský svaz</i>	98
<i>Tábor a tábořský městský svaz</i>	105
<i>Orebsko-sirotský městský svaz</i>	110
<i>Žatecko-lounský městský svaz</i>	110
III/6 České reformní hnutí a mistr Jan Hus	111
III/7 Husitské pojetí státu a spravedlnosti	121
IV. Království na vahách	122
IV/1 Stavovský stát	122
IV/2 Panovník za stavovského státu	123
IV/3 Šlechta	125
<i>Politické postavení šlechty</i>	125
<i>Ekonomické postavení šlechty</i>	128
IV/4 Města	130
IV/5 Sněmovnictví	132
<i>Sněm generální</i>	132
<i>Sněmy zemské</i>	133
<i>Sněmy krajské</i>	135
IV/6 Organizace správy za stavovského státu	136
<i>Zemská správa</i>	136
<i>Krajská správa</i>	139
<i>Městská správa</i>	142
<i>Vrchnostenská správa</i>	144
IV/7 Česká reformace a její ohlasy	147
IV/8 Od Kutnohorského náboženského míru k České konfederaci	151
IV/9 Stavovské povstání 1618–1620	156
<i>Pražská defenestrace</i>	156
<i>Sbor direktorů</i>	158
<i>Od šlechtické republiky ke monarchistickému zřízení</i>	159
<i>„Magna charta“ stavovského evangelického hnutí</i>	161
IV/10 Úloha vrcholných orgánů a jejich postavení podle České konfederace	163
<i>Panovník</i>	164
<i>Česká kancelář</i>	166

<i>Generální sněm</i>	169
<i>Společné vojenské velení</i>	170
<i>Sbor defenzorů</i>	170
<i>Apelační soud</i>	172
<i>Právo na odpor a omezení práv panovníka ve prospěch stavů</i>	173
IV/11 Mírový projekt Jiřího z Poděbrad	175
IV/12 Idea smíšené vlády a stavovský dualismus	178
V. Vzestup a pád absolutistické moci	179
V/1 Obnovené zřízení zemské	179
V/2 Absolutistický panovník	180
<i>Nástupnictví králů na český trůn</i>	181
<i>Readmise českého kurfiřtského hlasu</i>	183
<i>Ztráta Lužic a Slezska</i>	184
V/3 Tajná rada, vojenská dvorská rada a dvorská komora	186
V/4 Sněmovnictví za absolutismu	187
V/5 Organizace správy za absolutismu	191
<i>Zemská správa</i>	191
<i>Česká dvorská kancelář</i>	192
<i>Krajské zřízení</i>	193
<i>Městská správa</i>	196
V/6 Mezinárodní vztahy a diplomacie	198
V/7 Komenský a jeho představy o sjednocení Evropy	201
V/8 Zánik Svaté říše římské národa německého a jeho dopad na české země	203
V/9 Osvícenské představy o státu	203

Hlava druhá (Karel Schelle, Jaromír Tauchen) STÁT OD ROKU 1848

I. Habsburská monarchie (1848–1918)	206
I/1 Konstituce místo poddanství	206
I/2 Návrat k absolutismu	233
I/3 Konečně platná ústava	260
I/4 Monarchie stabilní i nestabilní	276
<i>Rakousko-uherské vyrovnání</i>	276
<i>Prosincová ústava</i>	287
<i>Rakousko-uherské vyrovnání a český státoprávní program</i>	293
<i>Volební právo</i>	299
<i>Rakouská veřejná správa</i>	312
I/5 Už nechceme být součástí monarchie	314
II. Československá republika (1918–1938)	344
II/1 První období samostatného státu	344
<i>Vyhlášení prvního zákona státu</i>	344
<i>Vytvoření soustavy nejvyšších státních orgánů</i>	348
<i>Vznik ČSR a recepce rakouské a uherské správy</i>	353
<i>Vznik Slovenské národní rady a vyhlášení Martinské deklarace</i>	354

Národní výbory a národní rady	355
<i>Pokus německých nacionalistů o odtržení pohraničních oblastí Slovenska součástí československého státu</i>	356
<i>Vývoj politické správy a územní samosprávy v prvních měsících existence Československa</i>	359
<i>Mezinárodní uznání Československa a garance hranic</i>	360
II/2 Ústavní listina Československé republiky	362
II/3 Národní shromáždění	375
II/4 Prezident	381
II/5 Vláda	386
II/6 Postavení Slovenska	388
II/7 Postavení Podkarpatské Rusi	393
II/8 Právní zakotvení ochrany menšin	400
II/9 Jazykové právo	404
II/10 Volební právo	406
II/11 Ústavní soud	412
II/12 Veřejná správa	413
III. Ponížená republika (1938–1939)	425
III/1 Mnichovský diktát	425
III/2 Vznik autonomních vlád na Slovensku a Podkarpatské Rusi	433
III/3 Likvidace parlamentarismu	442
III/4 Likvidace republiky	443
IV. Češi pod „ochranou“ Velkoněmecké říše (1939–1945)	445
IV/1 Protektorát Čechy a Morava	445
IV/2 Protektorátní autonomní správa	458
IV/3 Německá okupační správa	465
V. A opět bojujeme za samostatnost (1939–1945)	473
V/1 Formování zahraničního odboje	473
V/2 Československé prozatímní státní zřízení v Londýně	480
V/3 Dekretální pravomoc prezidenta republiky	485
V/4 Příprava poválečného uspořádání	486
VI. Quo vadis Československo? (1945–1948)	493
VI/1 Košický vládní program	493
VI/2 Prozatímní národní shromáždění	495
VI/3 Ústavodárné národní shromáždění	497
VI/4 Příprava nové ústavy	499
VI/5 Postavení Slovenska v poválečném Československu	506
<i>Slovenská národní rada</i>	506
<i>Košický vládní program a postavení Slovenska</i>	510
<i>První, druhá a třetí pražská dohoda</i>	511
VI/6 Státní správa	514
VII. Československo v rukou komunistů (1948–1989)	516
VII/1 Období 1948–1960	516
VII/2 Období 1960–1968	531

VII/3 Období 1968–1989	538
VII/4 Socialistické „volby“	551
VII/5 Bude nová ústava?	556
VIII. Opět demokracie (1989–1992)	558
<i>Poznámky</i>	569
<i>Seznam literatury</i>	603
<i>Obrazový materiál</i>	636
<i>Jmenný rejstřík</i>	639
<i>Summary</i>	651

HLAVA DRUHÁ

STÁT OD ROKU
1848

I. Habsburská monarchie (1848–1918)

I/1 KONSTITUCE MÍSTO PODDANSTVÍ

Počátky konstitučního období habsburské monarchie jsou spojeny se společensko-politickými změnami, které nastaly v důsledku revoluce v letech 1848–1849. Revoluční události této doby je třeba vnímat nejen v celorakouském, ale zejména v celoevropském kontextu. Revoluce vypukla jako důsledek rostoucího vnitropolitického napětí, stimulovaného sociálními a národnostními rozpory. Hlavními centry revolučního hnutí se v monarchii vedle habsburského severu Itálie staly Vídeň, Praha a Pešť.

Vídeňské revoluční události začaly jako liberální petiční hnutí, jehož iniciátory byli Eduard von Bauernfeld a Alexander Bach. Dne 9. března 1848 předali liberálové svou petici dolnorakouskému zemskému sněmu.¹⁾ Tato i další předložené petice byly projednávány 13. března 1848, což bylo provázeno lidovým shromážděním před budovou sněmovny, proti kterému zasáhlo vojsko. Zásah si vyžádal pět lidských životů, což se stalo definitivním impulsem pro vypuknutí povstání. Revoluční události ve Vídni ve dnech 13.–15. března 1848 přinutily císaře odvolat nenáviděného Metternicha. Panovník zároveň slíbil vydání ústavy a zaručení občanských svobod. Dne 17. března jmenoval ministerskou radu (vládu), zřízenou podle vzoru západních monarchií, v čele s hrabětem Františkem Kolovratem. Hned nato se dvorské ústřední úřady a dvorské kanceláře změnily v oborová ministerstva vytvořená na základě monokratického principu. V čele stanula ministerská rada (vláda), rozhodující kolegiálním způsobem. Ministerská rada se skládala z ministra zahraničních věcí

a císařského domu, z ministra vnitra, ministra práv, ministra financí a ministra války. V čele rady stanul ministr–prezident jmenovaný panovníkem.

Téměř souběžně s událostmi ve Vídni se radikalizovali i čeští demokraté. Iniciativy se chopil spolek českých a německých radikálních demokratů Český repeal, jenž na 11. března svolal do Svatováclavských lázní ve Václavské ulici na Novém Městě pražském shromáždění, kde mělo obyvatelstvo *vystoupit ze své pasivnosti* a *pozdnést se k inteligenci, mravnosti a patriotismu*.

V této době se rovněž dotvořil český státoprávní program, jehož počátky musíme hledat již v období národního obrození, tedy před revolucí roku 1848. Až ta ovšem umožnila dokončení procesu formování novodobého českého národa a s tím i krystalizaci jeho politických a státoprávních představ.

Tyto představy a z nich vyplývající požadavky byly součástí českého národního programu. Zpočátku se omezovaly na formální potvrzení historických práv českého státu. Čeští vlastenci například považovali za velký úspěch akt královské korunovace, jemuž se v Praze v roce 1791 podrobil Leopold II. České státoprávní vědomí tvořilo od počátku národního obrození jeden z nejdůležitějších faktorů formujících novodobý český nacionalismus. V tomto smyslu je možné hovořit o specificky lidových kořenech českého státoprávního programu.

Navíc se český státoprávní program v řadě bodů příliš nelišil od požadavků německé politické reprezentace. Obsahoval především požadavek zavedení ústavní vlády, občanských práv, požadoval změnu v poměru státu a církve, odstranění cenzury, zavedení svobody tisku atd. Pro venkov žádal zrušení poddanství a všech poměrů z něho vyplývajících. Nad rámec těchto ústavních požadavků se však krystalizoval vlastní český státoprávní program, jehož první podobu známe z března 1848.²⁾

Právě tyto požadavky se promítly do první pražské petice adresované císaři, schválené účastníky shromáždění ve Svatováclavských lázních. Autorství petice se připisuje F. A. Braunerovi, který patřil mezi nejdůležitější osobnosti roku 1848 a účastnil se prakticky všech rozhodujících událostí. V době pražských revolučních událostí mu

František August Brauner
(1810–1880).

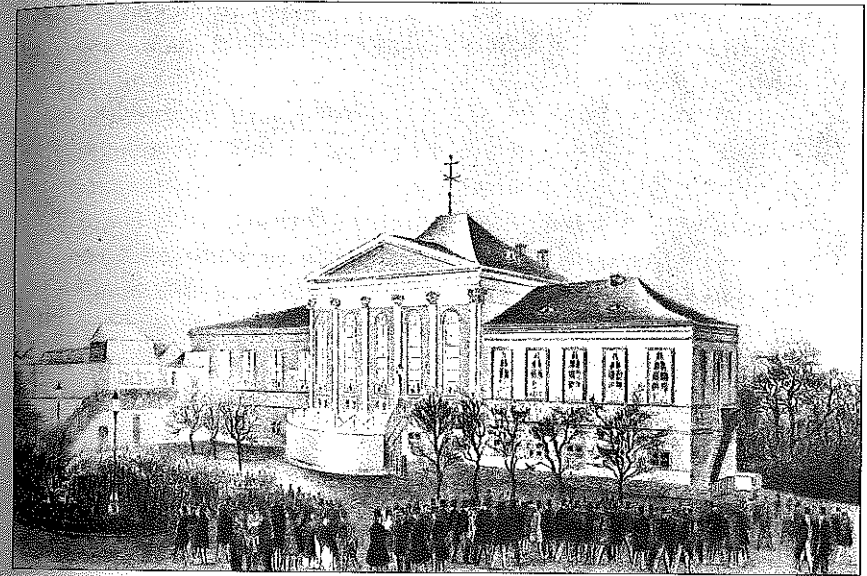
bylo 38 let, právnické znalosti a zkušenosti získané u komorní prokuratury a soudu maximálně využil při tvorbě základních březnových politických dokumentů.

Braunerova politická kariéra ovšem březnovými událostmi nekončila. Byl zvolen do českého zemského sněmu. Po červnových bouřích v Praze byl společně s jinými členy Národního výboru zatčen a postaven před vojenský soud, avšak 8. srpna 1848 byl osvobozen. Brauner zasedal také v říšském sněmu, kde se aktivně zapojil do debat o zrušení roboty a poddanství. Po rozeznání sněmu přijal nabídku ministra Stadionu a odebral se do Vídně, kde se účastnil přípravy nových právních předpisů, jmenovitě pak na návrhu ústavy pro Čechy. V padesátých letech působil jako zemský advokát. Do politiky se Brauner vrátil opět po obnovení ústavnosti začátkem šedesátých let, kdy byl po Palackém a Riegrovi třetím nevlivnějším českým politikem, který se zaměřoval hlavně na venkov.

Brauner formuloval jak první, tak i druhou pražskou petici. Petice obsahovala základní státoprávní, národnostní, politické a sociální požadavky. Pražané od císaře žádali zejména obnovení jednoty zemí

České koruny, obecní samosprávu, jazykovou rovnoprávnost, volební právo, ústnost a veřejnost soudního řízení, svobodu tisku, náboženskou svobodu, ochranu osobní svobody, právo zřizovat obecní gardy a zrušení pozemkově vrchnostenských vztahů za náhradu.

V programu, tehdy Pražany diskutovaném, najdeme mimo jiné zmíněný požadavek těsnějšího spojení zemí České koruny. Státoprávní argumentace se soustřeďovala na historickoprávní aspekty (mluvíme o tzv. českém historickém státním právu). Nároky českého národa politická reprezentace opírala o konstatování, že samostatný středověký český stát *de iure* nikdy nezanikl. Habsburské centralizační zásahy, odbourávání společných českých institucí, přenášení rozhodujících kompetencí do Vídně a další podobná opatření prohlašovala za protiprávní. Český stát *není pro nás jen historickým*

Empírová budova Svatováclavských lázní stávala na Novém Městě pražském v místech mezi Karlovým náměstím a Václavskou ulicí. Lázně byly veřejné a voda pramenila na zahradě za domem, takže se musela ručně donášet. V roce 1844 došlo k modernizaci provozu a uvnitř budovy vznikla i prostorná shromažďovací síň. Jak je z dobové litografie patrné, na střechu centrální části byl umístěn také hromosvod. Svatováclavské lázně byly zbořeny v roce 1907, když musely ustoupit nové výstavbě.

snem a tužbou blouznivou, ale... trvají stále a nepřetržitě právní základy našeho českého státu, třeba se v mnohém směru zachází se zeměmi českými jako s pouhými provinciemi, a boj státoprávní má nás přivést jen ku skutečnému provádění do dnes platného českého práva státního a odstranění všech těch poměrů, jež státnímu našemu právu odporujíce nevyvinuly se u nás cestou práva a spravedlnosti, vysvětloval na konci 19. století anonymní autor vzdělávací příručky.

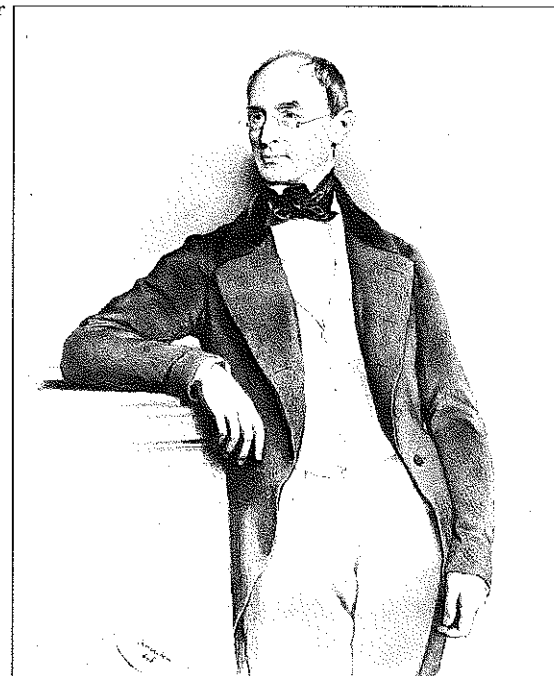
Česká reprezentace proto v praktické politice požadovala vnitřní přebudování říše na federativním principu, které by českému státu zajistilo podobnou pozici, jakou měl při vytvoření soustátí v roce 1526. Další osudy českého národa tedy spojovala s existencí habsburské monarchie, v níž však bude třeba vytvořit lepší podmínky pro národní rozvoj (austroslavismus). Tento postoj několikrát výstižně vyjádřil František Palacký. Známy je především jeho bonmot z *Psaní do Frankfurту* z jara 1848: *Kdyby státu Rakouského nebylo, musili bychom v interesu Evropy, ba humanity samé přičiníti se co nejdříve, aby se utvořil.*

Účastníci shromáždění ve Svatováclavských lázních zároveň zvolili výbor, který měl dohlížet na plnění petice (petiční výbor), známý pod názvem Svatováclavský výbor. *Včera jsme byli ještě děcka pod neomezenou ochranou policie, cenzury a našich magistrátů, dneska jsme svobodní mužové*, napsal už necelý týden po svatováclavském shromáždění Karel Havlíček Borovský. Svatováclavský výbor, vedený představiteli liberálního měšťanstva a inteligence, se v březnových dnech stal vůdčí silou českého politického hnutí.

Dne 1. dubna 1848 hrabě Stadion v rámci snah o podkopání autority Svatováclavského výboru jmenoval čtyřčlennou mimořádnou poradní guberniální komisi. Komise měla být zjevně protiváhou výboru. To bylo ovšem zastřeno skutečností, že do komise byl mimo jiné jmenován předseda Svatováclavského výboru hrabě Vojtěch Deym a z dalších českých politiků dokonce o dva dny později i F. A. Brauner.

Dne 10. dubna 1848 se konala další schůze Svatováclavského výboru, na níž Karel Havlíček navrhl jeho splynutí se Stadionovou guberniální komisí a vytvoření skutečně reprezentativního orgánu zvaného Národní výbor. Návrh byl všeobecně přijat a nedlouho poté

Franz von Pillersdorf
(1786–1862).

s ním souhlasil i hrabě Stadion. A tak 13. dubna 1848 došlo ke sloučení obou institucí a následujícího dne byl ustaven Národní výbor v počtu sto členů. Do čela Národního výboru se dostali čeští liberálové (František Palacký, František Ladislav Rieger, Karel Havlíček Borovský a František August Brauner), kteří zatlačovali do pozadí radikálnější demokraty.³⁾

Členové Národního výboru pracovali ve dvanácti sekcích. Hlavním úkolem výboru ovšem bylo připravit jednání budoucího českého zemského sněmu, jehož ustavení bylo oficiálně zveřejněno 14. dubna guberniální vyhláškou. Čeští radikální demokraté mimo jiné navrhovali, aby vznikly pobočky Národního výboru také v dalších městech a obcích, leč to bylo zamítnuto s odkazem na jeho poradní funkci.

Existence Národního výboru však neměla dlouhého trvání. Po porážce červnového povstání, v jehož čele radikální demokraté stáli, byl Národní výbor prezidentem českého zemského gubernia Lvem

moc vykonává lid zastupitelskými sbory, které jsou jím voleny. Vypuštěno tak bylo slovo „pracující“ u výrazu *pracující lid*. Novou podobu získala i některá ustanovení druhého důležitého ústavního zákona o československé federaci (zákon č. 143/1968 Sb.). Především byl snížen počet poslanců volených přímou volbou z původních 200 na 150.

Dne 28. března oficiálně zanikla Československá socialistická republika a vznikl nový nástupnický stát, Česká a Slovenská Federativní Republika (ČSFR), který sdružoval oba dva národy až do roku 1992, kdy došlo k definitivnímu rozdělení obou zemí.

Mezi hlavní cíle první poloviny roku 1990 náleželo uspořádání svobodných voleb, k čemuž musely být provedeny potřebné legislativní změny. Ústavní zákon č. 45/1990 Sb. zkrátil volební období Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění, České národní rady a Slovenské národní rady, zvolených v roce 1986, jejichž funkční období skončilo v roce 1990 dnem voleb do příslušných zákonodárných sborů. Volební období Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění, které byly zvoleny ve volbách v roce 1990, mělo trvat 24 měsíců.

Na počátku roku 1990 byl tedy přijat nový volební zákon a byly položeny základy nového politického systému. Podle zákona č. 15/1990 Sb., o politických stranách, jenž umožnil poměrně jednoduchý vznik politických subjektů, došlo k obnovení plurality na politické scéně a k ukončení čtyřicetiletého období vlády jedné strany.

Volby proběhly v pátek a v sobotu 8.–9. června 1990: *Po čtyřiapadesáti letech se u nás opět konaly svobodné volby, z nichž nebyla administrativně (jako v roce 1946) předem vyloučena žádná politická strana či hnutí. V ČSFR bylo na voličských seznamech zapsáno 11 176 190 voličů, kteří šli hlasovat ve 20 359 volebních okrscích. Nikde nedošlo k žádným incidentům: pět anonymních oznámení, že ve volebních místnostech je uložena bomba, se po prověření pyrotechniky ukázalo lichých. Vysoká účast voličů (přes 90 %), zahraničními pozorovateli a novináři označená za zcela mimořádnou až fantastickou, osvědčila demokratické tradice našich národů a angažovaný zájem občanů této země na našem budoucím společném osudu. Ústřední i národní volební komise a také zahraniční pozorovatelé shodně konstatovali, že československé parlamentní volby 1990 byly svobodné, demokratické, čestné a důstojné.*¹⁹¹⁾

¹⁹¹⁾

Další rozsáhlé změny v socialistické ústavě z roku 1960 přinesl ústavní zákon č. 100/1990 Sb., který vypustil *Prohlášení* k ústavě, jež plnilo funkci preambule. Články 7–15 byly přeformulovány, což se týkalo zejména ustanovení o hospodářském systému, pojetí a koncepci vlastnického práva a vlastnických vztahů, včetně jejich ochrany.

Novou koncepci místní samosprávy upravil ústavní zákon č. 294/1990 Sb., který zrušil národní výbory a ustanovil obec základem místní samosprávy. Obec jako právnická osoba se stala samostatným společenstvím občanů s vlastním majetkem, s nímž samostatně hospodaří. Národní fronta jako seskupení povolených politických stran a společenských organizací v Československu, která byla nástrojem totalitního režimu pod vedením KSČ, byla zrušena ústavním zákonem č. 376/1990 Sb., čímž byl ukončen proces obnovy politické plurality.¹⁹²⁾

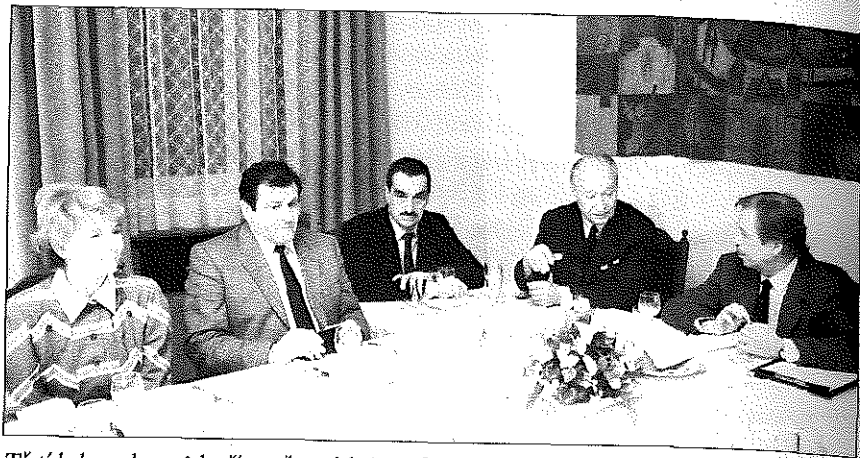
V první polovině roku 1990 byla schválena série zákonů, které přispěly k demokratizaci právního řádu. Mezi ně náležely především zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, zákon č. 84/1990 Sb., o právu shromažďovacím, a zákon č. 85/1990 Sb., o právu petičním. V průběhu roku 1990 byly provedeny výrazné změny v soustavě ústředních orgánů československé federace, kdy se kompetence postupně přesouvaly z federace na jednotlivé republiky (ústavní zákon č. 556/1990 Sb.).

Ačkoli ústavní zákon č. 148/1968 Sb. původně předvídal vytvoření Ústavního soudu, ten nebyl v období socialismu nikdy zřízen. Po dvaceti letech vznikl tento orgán ochrany ústavnosti v roce 1991 a jeho sídlo bylo situováno do Brna. Federální Ústavní soud byl dvannáctičlenný a každá z republik v něm byla zastoupena šesti soudci, jejichž funkční období mělo být sedmileté. Přes svoji krátkou existenci posoudil federální Ústavní soud více než tisíc věcí a na řadu jeho rozhodnutí ideově navázal i Ústavní soud České republiky.

Pro naplnění komplexnějšího ústavního mechanismu v jednotlivých republikách byl v listopadu 1991 přijat ústavní zákon, kterým byl zřízen Nejvyšší kontrolní úřad České republiky jako kontrolní orgán nezávislý na vládě, jejích orgánech a ústředních orgánech státní správy (ústavní zákon č. 481/1991 Sb.).¹⁹³⁾

¹⁹³⁾

Třetí kolo rozhovorů k přípravě nových ústav federace a republik v restauraci Vikárka, kde se 4. března 1991 setkal prezident ČSFR Václav Havel se zástupci politické reprezentace. Zprava: prezident ČSFR Václav Havel, předseda Federálního shromáždění ČSFR Alexander Dubček, vedoucí Kanceláře prezidenta ČSFR Karel Schwarzenberg, premiér vlády Slovenské republiky Vladimír Mečiar a předsedkyně České národní rady Dagmar Burešová.

V roce 1991 došlo rovněž ke změnám v osmé hlavě ústavy, která se dotýkala soudů a prokuratury. Byly vypuštěny pasáže poplatné socialistickému pojetí soudnictví a výkonu soudní moci.

Vztahy mezi českým a slovenským národem nebyly od vzniku společného státu v roce 1918 spolehlivě vyřešeny. Léta 1990–1992 by se dala charakterizovat narůstající krizí vzájemného vztahu obou národů. To se projevilo například ve sporu o nový název republiky, který je označován jako tzv. pomlčková válka. Z důvodu existujícího zákazu majorizace bylo nutné pro přijetí každé ústavní změny získat podporu jak mezi českými, tak i mezi slovenskými poslanci. V březnu 1990 přejmenoval ústavní zákon č. 81/1990 Sb. Československou socialistickou republiku na Československou federativní republiku, slovenská mutace Sbírky zákonů však používala označení Česko-Slovenská federativna republika. Spor o pomlčku vyřešil ústavní zákon č. 101/1990 Sb., který zavedl kompromis ve formě názvu Česká a Slovenská Federativní Republika.

V dlouhé rozpravě o návrhu ústavního zákona o změně názvu Československé socialistické republiky velice dobře vystihl podstatu,

v čem spočíval skutečný problém, Michael Kocáb: *Ani pomlčka, ba dokonce ani slovo „socialistická“ v názvu republiky by nám neměly stát za to, aby se staly předmětem národnostních sporů. Víím, že problém je složitější, víím, že nejde o pomlčku jako takovou. Podědili jsme jakýsi historický „papiňák“, ve kterém se celá desetiletí hromadily národnostní problémy, tenze a pocity křivd.*¹⁹⁴⁾

Ke konci roku 1990 byl schválen tzv. kompetenční zákon (ústavní zákon č. 556/1990 Sb.), který omezil pravomoc československé federace a výrazně posílil kompetence jednotlivých republik. Federace tak ztratila kontrolu nad republikami. V průběhu roku 1991 se začalo velice intenzivně diskutovat o budoucím uspořádání československého státu a o zachování či zániku České a Slovenské Federativní Republiky. V letech 1990–1992 byla rovněž vypracována celá řada návrhů ústav, ať již ústavněprávní komisí nebo jednotlivými politickými stranami. V roce 1991 předložil návrh ústavy i prezident Václav Havel.

Zajímavé jsou z dnešního pohledu návrhy podané malými stranami, kdy například Koruna Česká, monarchistická strana Čech, Moravy a Slezska, požadovala přetvoření republiky na království. Preambule navrhované ústavy Českého království měla následující podobu: *My, občané Českého státu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, v čase obnovy království v zemích Koruny české, věrni všem dobrým tradicím dávné státnosti české, odhodláni budovat, chránit a rozvíjet Český stát v duchu historických tradic a nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody jako svobodný a demokratický stát, založený na úctě k lidským právům a na zásadách konstituční monarchie, jako součást rodiny evropských a světových demokracií, odhodláni střežit a rozvíjet zděděné hmotné, přírodní, kulturní a duchovní bohatství, odhodláni respektovat osvědčené principy právního státu, přijímáme prostřednictvím svých zvolených a jmenovaných zástupců tuto Ústavu Českého království.*¹⁹⁵⁾

Jelikož byly v tehdejší Federální shromáždění zastoupeny i moravské strany, byl v březnu 1991 vypracován návrh ústavy Moravskoslezské republiky, který začínal takto: *My, národ moravský a slezský, vycházející z politických a kulturních tradic Velkomoravské říše, Moravského markrabství, Slezského vévodství a země Moravskoslezské a z odkazu velkých osobností našich národů – Cyrila a Metoděje, Jana Ámose*

¹⁹⁶⁾ *Komenského, odvoláváme se na sebeurčovací právo národů jako nositelů politických a kulturních práv, využíváme své vrchované moci přijmout Ústavu, která potvrzuje moravskoslezskou státnost a její demokratické zřízení.*¹⁹⁶⁾

Republikánská strana (SPR-RSČ) vedená Miroslavem Sládkem požadovala dokonce opětovné připojení Podkarpatské Rusi. Její návrh z května 1991 začínal následovně: *Občané Československé republiky po celostátní diskuzi přijímají prostřednictvím svých zvolených zástupců tuto Ústavu Československé republiky. Ústava Československé republiky je zároveň smlouvou mezi občany České země, země Moravskoslezské, Slovenska a Podkarpatské Rusi a projevem jejich vůle po soužití ve společném státě.*¹⁹⁷⁾

¹⁹⁸⁾ Československá strana socialistická navrhovala, aby bylo Československo přeměněno ve spolkový stát: *Spolková republika Československo je spolkovým státem a existuje jako výsledek uplatnění práv na sebeurčení. Tvoří ji Spolková země Čechy, Spolková země Morava a Slezsko, Spolková země Slovensko. Hlavní město Praha má zvláštní statut upravený zákonem Spolkového shromáždění.*¹⁹⁸⁾

¹⁹⁹⁾ O návrhu na vystoupení České republiky nebo Slovenské republiky z federace bylo možno na základě přijatého ústavního zákona č. 327/1991 Sb. rozhodnout jen referendem. K tomu nakonec nedošlo, neboť konec federace byl konstruován jako zánik, nikoli jako vystoupení, a proto o konci společného státu rozhodli představitelé politické reprezentace.¹⁹⁹⁾ Ústavním zákonem o referendu byl do československého právního řádu zakotven prvek přímé demokracie. Státní moc vykonával lid jím volenými zákonodárnými sbory a prostřednictvím lidového hlasování (referenda).

Po dlouhých jednáních byl v listopadu roku 1992 schválen ústavní zákon o dělení majetku České a Slovenské Federativní Republiky (č. 541/1992 Sb.), přičemž se použil územní princip, podle něhož přešel majetek na ten nástupnický stát, na jehož území se nacházel; dalším principem byl princip podílu počtu obyvatel České republiky a obyvatel Slovenské republiky, podle něhož přešel majetek na Českou republiku a Slovenskou republiku v poměru dva ku jedné.

²⁰⁰⁾ Dne 25. listopadu 1992 schválilo Federální shromáždění ústavní zákon o zániku ČSFR, na základě kterého federace zanikla k 31. prosinci 1992. Nástupnickými státy České a Slovenské Federativní Republiky se staly Česká republika a Slovenská republika.²⁰⁰⁾

Dne 9. ledna 1991 přijalo Federální shromáždění ČSFR ústavní dokument historického významu – *Listinu základních práv a svobod*. Na její přípravě se v rozsáhlé míře podílely Česká národní rada a Slovenská národní rada. Jednání poslanců bylo vedeno jak vědomím potřeby právního zakotvení vysokého standardu práv a svobod, o který vyspělý svět usiluje, tak i snahou obnovit demokratické a humanistické tradice obou národů a navázat na ně. Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon ČSFR byla publikována ve Sbírce zákonů ČSFR spolu s uvozovacím ústavním zákonem č. 23/1991 Sb., který stanovil i její místo v tehdejší právní řád. Ústavní zákon č. 23/1991 Sb. nabyt účinnosti dnem 8. února 1991. Platné zákony a jiné právní předpisy musely být uvedeny do souladu s Listinou základních práv a svobod nejpozději do 31. prosince 1991. Tímto dnem pozbyla účinnosti ustanovení, která nebyla s Listinou základních práv a svobod v souladu.²⁰¹⁾

Vladimír Mečiar, Václav Havel a Václav Klaus v Bratislavě během jednání o budoucnosti federativního Československa v červenci 1992.

V atmosféře blížícího se data zániku ČSFR schválila Česká národní rada dne 16. prosince 1992 Ústavu České republiky, která v čl. 3 a čl. 112 uvádí jako součást ústavního pořádku Listinu základních práv a svobod (v nezměněné podobě). Formálně byla Listina základních práv a svobod vyhlášena (bez uvozovacího ústavního zákona) usnesením předsednictva ČNR ze dne 16. prosince 1992 pod č. 2/1993 Sb. součástí ústavního pořádku České republiky.

POZNÁMKY

Prolog

- 1) ADAMOVÁ, K., KRÍŽKOVSKÝ, L., *Základy politologie*. Praha: C. H. Beck, 2000 (zde bohatá literatura). Viz též ADAMOVÁ, K., KRÍŽKOVSKÝ, L., *Dějiny myšlení o státě*. Praha: ASPI, 2000.
- 2) CHOTAŠ, J., *Hegelovo pojetí státu aneb Stát jako mravní idea, nouzový stát a konstituční monarchie*. Converter-abiword-19480.html.
- 3) SCRUTON, R., *Slovník politického myšlení*. Brno: Atlantis, 1989, s. 148.
- 4) JELLINEK, J., *Všeobecná státověda*. Praha: Jan Laichter, 1906, s. 184.

Hlava první

- 1) Na našem území před Slovy žili Keltové (5. století př. n. l. – 1. století př. n. l.), později Římané a Germáni (1. století n. l. – 4. století n. l.).
- 2) *Kronika lidstva*. Praha: Fortuna Print, 1998, s. 217.
- 3) Za Prokopiova života nebyla *Historia*, jinak zvaná také *Anekdota*, vydána, neboť je velmi kritická vůči římskému císaři Justinianovi.
- 4) Text převzat z: *Minulost našeho státu v dokumentech*. Praha: Svoboda, 1971, s. 11–12.
- 5) HAVLÍK, L. E., *Kronika o Velké Moravě*. Praha: Jota, 1993, s. 50 a 51.
- 6) VANĚČEK, V., *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha: Orbis, 1964, s. 33.
- 7) Tamtéž, s. 34.
- 8) Text převzat z: *Minulost našeho státu v dokumentech*. Praha: Svoboda, 1971, s. 14.
- 9) PALACKÝ, F., *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě. Díl I*. Praha: Bursík a Kohout, 1904, s. 52–53.
- 10) Objevovaly se i názory, že se Sámova říše rozprostírala na jižní Moravě. O nich např. VANĚČEK, V., *Souvislost Velké Moravy se slovanským svazem Samovým? (Ke vzniku státu na Moravě)*. In: *Právněhistorické studie*, roč. 9, 1963, s. 211–227.
- 11) PEKAŘ, J., *Dějiny československé*. Praha: Akropolis, 1991, s. 8.
- 12) Tamtéž, s. 9.
- 13) Srov. např. MALÝ, K., *Dějiny českého a československého práva*. Praha: Linde, 2003, s. 23.